

La masia. Una manera de viure i veure el món

Llorenç Ferrer i Alós
Universitat de Barcelona

Quan les fundacions Caixa de Manresa, Caixa de Girona i Caixa de Sabadell em van plantejar de fer una exposició sobre la masia, vaig dubtar força temps abans d'acceptar. Hi havia moltes raons per fer-ho. Si algun tòpic hi ha a la historiografia catalana és el de la importància de la masia en la configuració del nostre tarannà col·lectiu, un tòpic que arrenca dels cabalers baixats a Barcelona a fer de notari, advocat o arquitecte que idealitzaren la vida al camp i en bastiren la ideologia pairalista, que passa pel discurs del catolicisme rural de finals del segle XIX i que es perpetua en la visió idil·lica del camp que en fa la gent de ciutat. El mític paper de la família reunida al voltant de l'hereu, el sacrifici per la casa, la pau social entre propietaris, masovers i rabassaires firmada mitjançant contractes de col·laboració, les virtuts del món rural, han anat impregnant la nostra mentalitat col·lectiva encara que la realitat tingui poc a veure

amb aquestes percepcions.

El tòpic, a més, ha estat en aquest cas escrit i reescrit en mil i un treballs des de començament de segle; fotografiat i refotografiat en desenes d'exposicions i explicat i reexplicat en manuals d'història, conferències, deixant un pòsit col·lectiu que permet que ens entenguem quan parlem de masies sense explicar ni discutir cap concepte.

I, en canvi, la historiografia agrària catalana dels darrers anys ha investigat molt sobre estructures agràries a la Catalunya Vella, sobre contractes de conreu, sobre endeutament pagès, sobre estratègies familiars i matrimonials i ha posat en evidència, més enllà dels tòpics somniats pels pairalistes, com funcionaven les coses, com es feia i desfeia un patrimoni, a costa de qui i de què i com els nous temps remodelaven el món rural.

Una exposició sobre la masia només tenia sentit avui si fugíem

del tòpic i érem capaços d'explicar aquest fenomen, molt important per a la Catalunya Vella, a partir dels avenços realitzats per la historiografia catalana en els darrers anys. Calia, per tant, deixar de banda la ideologia pairalista que havia volgut descriure el millor dels móns, per analitzar els masos com una realitat històrica, és a dir, que en algun moment sorgiren i es formaren, que escolliren un sistema hereditari perquè és el que millor anava als seus interessos, que uns van créixer a costa d'estratègies matrimonials i de les dificultats d'altres, que el món urbà també s'interessà per controlar terres, que aprofitaren treball d'altri a través de masoveries i subemfiteusis i que en el segle XIX, quan altres realitats començaren a ésser més atractives, començaren a canviar les estratègies, i el món brillant dels masos del segle XVIII començà a esmicolar-se a poc a poc. Fou plantejant el tema d'aquesta manera que hom va acceptar comissariar l'exposició.

El fil conductor que vàrem seguir fou el de mostrar la masia com una explotació agrària amb totes les seves complexitats i relacions, però al mateix temps com una unitat de propietat que es buscava de reproduir en el temps. El camí narratiu que utilitzàrem fou un recorregut per l'interior d'una masia

relativament acomodada explicant en cadascuna de les seves dependències, i d'acord amb la seva funció en la vida real, un aspecte de la història, l'economia o la política dels masos. Els espais d'accés a l'exterior —galeries i golfes— permetien, com si hom contemplés el paisatge des de l'interior, abordar l'explicació de com s'explotaven els recursos i conèixer les dependències agràries de l'explotació. Aquest recorregut simbòlic, però amb elements que permetien al visitant de situar-se en l'espai i en les diverses plantes del mas, anava acompanyat d'alguns objectes originals i de refranys que reflectien amb força la tesi general exposada en cada apartat. El disseny es va voler expressament auster, que reforcés el contingut, que li donés qualitat i fugís del pessebrisme en què hauria pogut caure una exposició com aquesta. Vàrem trobar en els fons de la Masia Catalana del Centre Excursionista de Catalunya, en el fons etnogràfic de l'Institut Milà i Fontanals del CSIC i a l'Arxiu Mas el material etnogràfic necessari per poder desenvolupar aquests arguments.

Resseguim, doncs, el contingut de l'exposició. Un xiprer, signe d'hospitalitat presidia l'entrada a l'exposició, després es traspassava una porta i s'entrava a les dependències del mas. En un primer espai introductori es posava èmfasi en la diversitat de la realitat dels masos: a Catalunya no n'hi ha a tot arreu, el medi ajuda a definir-ne l'arquitectura, n'hi ha de grans i acomodats i de petits i miserables i, finalment, en la construcció d'alguns la història ha deixat l'empremta (torres de defensa, esgrafats, torrelles, finestral gòtics o restauracions modernistes). Després penetràvem als baixos de la casa, el lloc on es guardava el bestiar de tir i de transport, les gallines i els porcs que es mataven anualment i que constituïen una carn bàsica per a l'alimentació; les eines del camp tant de cavada com de llaurada i, en les zones vitícoles,

Portada del catàleg de l'exposició.

el celler amb les bótes de cadireta o les congrenyades. Els baixos, doncs, tenien un paper molt important en l'organització de l'explotació agrícola.

Després accedíem al primer pis i a la sala, l'espai central a l'entorn del qual es disposaven la cuina i les diverses habitacions. Era la part noble on la jerarquia es marcava en les habitacions i des d'on es percebia l'estructura troncal de la família. Era el lloc on es copsava el poder dels propietaris del mas sobre mossos i criades i sobre l'entorn agrícola que organitzava el mas. Era aquí el lloc idoni per explicar com arran de la crisi del segle xiv a través dels mecanismes d'annexió dels masos rònecs s'havien format els masos i com els pagesos de mas havien aconseguit unes condicions d'accés a la terra excepcionals mitjançant el contracte d'emfiteusi. També en aquest espai calia explicar que, en els segles posteriors, a través del casament hereu-pubilla, que permetia unificar patrimonis, i de l'endeutament de molts masos, que provocava la venda i la compra per altres pagesos de mas i per burgesos i petits nobles de la ciutat, es va produir una impressionant concentració de masos en poques mans que va permetre el sorgiment dels pagesos acomodats dels segles xviii i xix.

La sala estava presidida per set grans retrats amb una frase escrita damunt dels ulls. Era el destí que la raó de família havia assignat a cadascun d'ells. El sistema hereditari basat en el nomenament del fill mascle primogènit com a hereu i les estratègies matrimonials i de col·locació de fills era el que s'explicava en aquest apartat. Els hereus es casaven grans excepte quan es tractava de fer-ho amb una pubilla; les filles segones tendien a casar-se ja que eren les que organitzaven la xarxa de relacions socials de la casa amb altres masos, mentre que els cabalers mascles —amb més dificultats per col·locar-se si no volien descendir socialment—

*L'exposició
va voler penetrar
en el món pagès
a través de la
història
i de l'etnografia*

trobaven en l'església i la solteria la sortida lògica.

La sala era també el lloc de festa i de relació social. On es trobava la família i parents els dies de la festa de la casa, o en els moments importants del cicle familiar (batejos, casaments i defuncions). Era el moment idoni per intercanviar informació social, política i econòmica totalment necessària per prendre decisions sobre el que calia fer en el mas. La festa, inserida en el cicle agrícola i el cicle de la vida, tenia un lloc destacat en el mas. També es volia recollir com les incerteses davant de la vida i davant el clima i la ignorància sobre molts temes generaven la recerca de mecanismes religiosos o pagans de protecció que donessin seguretat en un medi insegur.

Des de la sala podíem sortir a la galeria i des de les arcades podíem percebre com s'organitzava el mas com a explotació agrícola: dependències complementàries com l'era de batre, estables per al bestiar, pallers, pallisses per guardar palla o assecar herba, basses per recollir aigua, boscos aprofitats per obtenir diversos recursos, carboneres, teuleries, hortes... El mas, però, no s'entendria sense copsar com s'organitzava l'espai:

les quintanes de cereal, les hortes, alguna vinya en conreu directe; les herbes eren a vegades arrendades a gent que tenia bestiar; alguns trossos de bosc eren deixats a boigaires que tallaven el bosc i l'explotaven durant quatre o cinc anys a canvi d'una part de fruits; en algun altre racó apareixia una petita masoveria que pagava també una part de fruits al propietari; i, finalment, petites parcel·les de terra deixades a rabassa morta a les zones vitícules o en subestabliment a canvi de pagar censos fixos en espècie o parts de fruits a les zones cerealícoles. El resultat final era que el propietari pagava una petita renda al senyor feudal que posseïa el domini directe, mentre ell rebia uns ingressos molt més elevats entre el conreu directe, l'explotació del bosc i les parts de fruits que rebia de rabassaires, masovers i boigaires. És d'aquesta manera d'explotar el mas que sorgien conflictes socials alguns dels quals tindran una gran importància en el segle xx.

De la galeria pujàvem, simbòlicament també, cap a la golfa, l'indret on es guardaven els aliments i des d'on volíem explicar com s'aprofitaven els recursos que la terra proporcionava. «El

temps tot ho muda» era la frase que trobàvem en el darrer apartat de l'exposició. Des de la segona meitat del segle xix i amb l'ascens del món industrial, el món dels masos es va començar a desintegrar. Molts propietaris van començar a canviar les estratègies (van estudiar per advocats i se'n van anar a ciutat, van casar-se amb filles de fabricants i comerciants, van adquirir actius a la ciutat i fins i tot, alguns van canviar la pràctica predominant de l'hereu i van repartir el patrimoni) i la pèrdua de valor dels actius agrícoles va conduir a una transformació progressiva dels masos i l'aparició de nous usos com la conversió en restaurants, cases de colònies, urbanitzacions o, simplement, segones residències.

Al final de l'exposició hom podia veure la projecció d'una excel·lent pel·lícula de Salvador Rifa filmada el 1923 sobre el procés del blat des del sembrat fins al batre i que donava un to de realitat a l'exposició que hom acabava de veure.

L'experiència divulgativa d'una realitat complexa com és la masia ha valgut la pena. Hom arriba a la conclusió que aquest esforç, els historiadors l'hauríem de fer més sovint.